

Die samehang tussen teologiese teorie en praxis: 'n Gevallestudie aan die hand van Calvyn se leerstuk van die *Providentia Dei*

L O K Lategan & P C Potgieter
Universiteit van die Oranje-Vrystaat

Abstract

The coherence between theological theory and praxis: A case study according to Calvin's doctrine of the *Providentia Dei*

A crisis of research is being experienced in the Human Sciences because of frequent lack of coherence between theory and praxis. Theories – because of their abstract nature – do not always have relevance for praxis. The crisis is deepened by the lack of 'translating' theories into popular writings. In this article the authors argue that the above statement is not always valid. According to Calvin's doctrine of the *Providentia Dei* in his *Institution* and correspondence, the authors not only identify such a coherence but also point out that popular writings substantiate the fact that theories can have practical relevance and thus not remain mere 'clinical facts'.

1. INLEIDING TOT DIE INLEIDING

Die moontlike of oënskyynlike verwantskap tussen teorie en praxis staan meestal onder verdenking. Die rasionaal hieragter is die beskuldiging aan (veral) die adres

* Hierdie artikel is 'n verwerking van 'n navorsingsprojek 'Die leer van die Voorsienigheid van God toegespits op die briewe van Calvyn' wat deur L O K Lategan in die Departement Dogmatologie van die Universiteit van die Oranje-Vrystaat afgehandel is gedurende November 1990. Die outeurs erken met dank fondse uit die SNF (UOVS) en aanvaar alleen verantwoordelikheid vir standpunte hier gestel.

van die geesteswetenskappe gerig, naamlik dat alléén met strak teorieë gewerk word wat nie altyd in die praktyk toepasbaar is nie. Konkreet beteken dit dat alleen dit wat pragmaties is, met die praktyk geassosieer kan word. 'n Ander interpretasie van bogenoemde aanklag is dat teorieë – juis vanweë hulle abstrakte aard – nie met die praktyk geassosieer kan word nie.¹

Die teologiese ensiklopedie het ook onder die verdagmaking deurgeloopt. Dissiplines soos die dogmatiek word daarvan verdink dat die loci wat dit bestudeer nie altyd verstaanbaar in populêre geskrifte weergegee kan word nie; en dus het 'Jan Publiek' wesenlik nòg belang nòg nut daarvan.

In die onderhawige paragrawe sal die verifiëring/valsifisering (a lá Karl Popper) van sodanige aanklagte ondersoek word.

2. INLEIDENDE NOTAS – *PROVIDENTIA DEI* IN DIE TEOLOGIE VAN CALVYN

Een van die winspunte van Calvyn se teologiese ontwerpe is sekerlik geleë in die feit dat hierdie konstruksies veral in sy 'populêre geskrifte' gekonkretiseer is. 'n Tweede winspunt wat hiermee saamhang, is die verskynsel dat sodanige ontwerpe nie net beperk was tot die sfeer van 'akademiese denkgimnastiek' nie, maar dat dit 'n leefwyse was. Calvyn se nadenke oor die *Providentia Dei* is 'n sprekende voorbeeld hiervan. Hierdie stelling is deur Saxer (1980:23) onderskryf:

Dabei ist charakteristisch, daß nicht mehr die Vorsehungslehre als ein dogmatischer Paragraph betrachtet und dessen Einordnung in ein Gedankensystem Calvins versucht wird. Es wird dabei vielmehr sichtbar, wie der Vorsehungsglaube als eine *Art Lebenselement* (klem toegevoeg – LOKL & PCP) das ganze Denken Calvins durchzieht und eine genaue Entsprechung zu dem schon immer festgestellten Grundmotiv der Ehre Gottes als letztem Ziel allen Geschehens bildet.

Verskeie navorsers het dan ook oortuigend aangetoon dat Calvyn tussen 'n Voor sienighedsleer en -geloof onderskei. So meen Saxer (1980:40) dat Calvyn se nadenke oor die *Providentia Dei* nie anders as vanuit hierdie onderskeid sistematies beskou kan word nie:

Damit sollte ausgedrückt werden, daß unser Ansatz im Grunde daraufhin zielte, zunächst nicht den systematischen Gesamtzusammenhang der Vorsehungslehre Calvins zu erfassen, sondern die Wurzeln seines Vorsehungsglaubens und die Ausrichtung seines Bedenkens

und Darstellens der göttlichen Vorsehung aufzuspüren und der daraus entwachsenden Entfaltung der Vorsehungslehre gerecht zu werden.

Die aktualiteit van hierdie leerstuk word ten minste deur vier temas weerspieël:

- * Na Calvyn word as *Theologe der Vorsehung* verwys (Saxer 1980:17).² Hiermee word geïmpliseer dat dié leerstuk 'n besondere plek in sy teologie inneem, juis omdat baie van sy ander teologiese konstruksies hieromheen opgebou is (Lategan 1990). Die aktualiteit hiervan blyk ook uit die voortdurende navorsing rondom hierdie leerstuk gedurende die afgelope eeu (Saxer 1980:17).
- * Die besondere verloop van Calvyn se studies lê hy voor die deur van God se 'verborgte' *Providentia*. Uit gehoorsaamheid aan die wil van sy vader het Calvyn hom met toewyding op die regstudie toegelê. Deur God se ondeurgrondelike voorsienige bestel is 'n ander wending aan sy weg gegee.³
- * Calvyn benut die leerstuk van die *Providentia Dei* om in sy briewe troos in bepaalde omstandighede te bied (Lategan 1990).
- * Gesien teen die historiese dekor van die sestiende eeu (vgl bv Wernle 1919:312) benut Calvyn die *Providentia Dei* effektief om die noodlot en toeval op sterkte van God se wilsbetrokkenheid van die hand te wys (vgl bv CO II, col 172).

Vanuit die leerstuk van die *Providentia Dei* by Calvyn word in hierdie artikel gepoog om vas te stel op welke wyse dit in sy briewe (as populêre geskifte) teruggevind word. Dit sal die moontlike verwantskap tussen teorie en praktyk aandui.

3. KRIPTIESE REKONSTRUKSIE VAN DIE *PROVIDENTIA DEI* BY CALVYN

In sy teologie benadruk Calvyn deurgaans die rol van die Bybel en God se openbaring. Hieruit neem hy 'n duidelike teosentriese vertrekpunt (vgl bv sy eksegese van Rom 13 – CO V, col 18; XLIX, vol 249). In sy teosentriese vertrekpunt eerbiedig Calvyn die soewereine gesag van God en openbaar 'n duidelike sensitiviteit vir die allesbeheersende belang van God se raadsplan. Hy verklaar onomwonde dat alles volgens die wil van God gebeur en dat daar geen ruimte vir toeval of noodlot bestaan nie (vgl Nielsen 1980:17). Hierdie standpunt word byvoorbeeld gehuldig in 'n brief aan Francois Daniel te Orléans (ca Maart 1534). Aan elke Persoon van die Drie-eenheid word 'n ander funksie ten opsigte van die *Providentia* toegesê. Skematies kan dit na aanleiding van Scharlemann (1973:19-44) soos volg voorgestel word:

Providentia generalis	-	Vater	-	Schöpfung
Providentia specialis	-	Sohn	-	Versöhnung
Providentia specialissima	-	Geist	-	Heiligung

In die 'ontwikkeling' van sy *Institusie* (1536, 1539, 1559) het Calvyn algaande op hierdie leerstuk uitgebrei. Hoewel hy nie in die 1536-uitgawe sistematies hieraan aandag gegee het nie, span hy die inhoud van hierdie leerstuk in om sekere argumente te begrond en te motiveer. As voorbeeld geld sy behandeling van die vierde en sesde bede. Dit val op hoedat die mens homself onder die *Providentia* stel ten einde versorg en bewaar te word. In hierdie verband onderskryf Saxer (1980:33) en Wernle (1919:80) die intieme verband tussen die bedes en die *Providentia*.

In die 1539-uitgawe het Calvyn hieraan sistematies aandag gegee. Opvallend is die feit dat die leerstukke van die *Providentia* en predestinasie saam behandel word. Dit moet as 'n ontwikkeling vanuit die Kategismus van 1538 beskou word. Hierin word aandag gegee aan Voorsienigheid en predestinasie. Die leerstuk oor die predestinasie en Voorsienigheid het teologies hieruit ontwikkel (vgl Battles 1980:16).

In die afhandeling van sy *Institusie* (1559) behandel Calvyn in Boek 1, 16-18 hierdie leerstuk uitvoerig. Calvyn begrond dit in Genesis 22:8. Uit sy omskrywing (eerder as definisie) van die *Providentia* maak hy die volgende opmerkings:

- God bestier alle gebeurtenisse.
- As skepper is God ook onderhouer en bestierder.
- Alles gebeur ooreenkomstig die wil van God.
- Calvyn laat geen ruimte vir die noodlot of toeval nie. Hiermee wys hy enige fatalistiese benadering en meganistiese werking van die *Providentia* af. Twee uitsprake onderskryf dié opmerkings. In die eerste plek wys Calvyn op God se bestiering, die leiding van die Heilige Gees en die oproep tot gehoorsaamheid. Die tweede uitspraak sluit hierby aan: *Ratio* ontbreek nie in die Godsbestiering. God se wil is immers die motivering óf oorsaak van alle dinge. Enersyds speel dit 'n rol in die uitverkiesing van gelowiges wat deur die Heilige Gees gelei word. Andersyds dra die Voorsienigheid selfs by tot die onderworpenheid aan God van hulle wat nie uitverkies is nie (CO II, col 170).⁴

In die 1559-uitgawe plaas Calvyn die predestinasie aan die einde van die soteriologie en Christologie en die *Providentia* aan die einde van die Godsleer. Hiermee volg *Providentia* rangordelik op die predestinasie. Hieroor merk Wernle (1919:313) op: 'Es ist gewiss kein Zufall...denn der Vorsehungsglaube gehört wie der Praedestinationsglaube zur Heilslehre, er zetzt den evangelischen Glauben voraus.'

Op sterkte van hierdie kriptiese rekonstruksie van Calvyn se leerstuk oor die *Providentia Dei* word in die volgende paragraaf nagevors in welke mate hierdie teorieë in die briewe – as medium van Calvyn se populêre geskrifte – teruggevind word.

4. PROVIDENTIA DEI IN DIE BRIEWE VAN CALVYN

In die benutting van die briefgenre moet die beperkings daarvan deeglik verreken word. Hoewel Calvyn deur hierdie medium haas enige onderwerp betrek (vgl by Calvin 1961), kan daar tog 'n klompie briewe geïdentifiseer word waarna goedskiks verwys kan word as *Providentia*-briewe. Opvallend in dié briewe is die oorwegende (en nie eksklusiewe nie) trooskarakter daarvan (vgl Lategan 1990). Calvyn benut die leerstuk ook om te antwoord op 'n aanklag van die Raad van Genève (6 Oktober 1552).

Met die oog op die stelling en oogmerke van die artikel, word drie briewe – onderskeidelik uit 1541, 1552 en 1558 – behandel:

- 1541: Ná die afsterwe van Richebourg se seun, skryf Calvyn in April 1541 'n brief waarin hy hom bemoedig. Hierin druk hy Richebourg dit op die hart dat wanneer God iets gedoen het, dit nie aan toeval of die noodlot toegeskryf moet word nie, maar dat dit ooreenkomstig God se wil plaasgevind het. God is regverdig en Hy weet wat vir ons goed is. Alles behoort met 'n gesindheid van dankbaarheid uit God se hand ontvang te word.⁵
- 1552: In 'n brief gedateer 6 Oktober 1552 ontken Calvyn kategorieë teenoor die Raad van Genève⁶ dat God die outeur van die sonde kan wees. Hierin noem hy dat hy aanvaar dat 'boosdoeners' onvermydelik (nie meganies nie – LOKL & PCP) sondig. Hoewel dit in ooreenstemming met die wil van God is, beteken dit nóg dat God die oorsaak daarvan is, nóg dat iemand homself van sy sonde kan verontskuldig. Hiervoor beroep Calvyn hom op die Skrif. Hy gaan voort deur daarop te wys dat verwerping 'n tweeledige oorsaak het: Enersyds berus dit op die regverdige verkiesing van God en andersyds kan dit aan die sonde van die mens toegeskryf word. Hier beroep Calvyn hom nie op eie insigte nie, maar op die openbaring van God (CO XIV, col 378).
- 1558: Op 3 September 1558 skryf Calvyn aan Admiraal Gaspard de Coligny dat laasgenoemde sy gevangenskap en siekte as vermaning van God moet verstaan. Dit volg nadat De Coligny met die val van St Quentin gevange geneem is. Tydens sy gevangenskap was hy ernstig siek. Ten spyte van ons eie swakheid, het ons immers dié troos dat ons kan vashou aan God se belofte,

naamlik dat Hy vir ons sal sorg. In die brief herinner Calvyn hom aan Christus se belofte in Matteus 6:33. Wanneer ons in diens van God staan, kan ons seker wees dat God reeds in dié bedeling vir ons sal sorg. Calvyn noem verder dat ware geluk nie buite om God se genade kan bestaan nie. Al laat ons begrip ons in die steek om die werking van God te begryp, het ons die versekering dat die Heilige Gees die kennis aan ons verstand sal bring.⁷

Hierdie drie briewe bevestig dat Calvyn se nadenke oor die *Providentia* op 'n 'populêre' manier in hierdie medium teruggevind word. Die briewe uit onderskeidelik 1541 en 1558 reconstrueer die vernaamste konstituente van dié leerstuk. Trouens, 'n 'pastorale dimensie' kan ook geïdentifiseer word. Hiermee word bedoel dat Calvyn juis die leerstuk oor die *Providentia* gebruik om mense tot bemoediging te wees tydens 'n bepaalde krisissituasie. Hierdie hoopverwachting kan aangedui word as 'n sogenaamde *promissio*-terapie. Hoewel dit sekerlik nie konkreet véél bydra tot die verandering van huidige omstandighede nie, is die troos en belofte daarin geleë dat God regeer en in beheer is van enige situasie, ongeag dit wat mag gebeur.

5. ENKELE GEVOLGTREKKINGS

Uit die behandeling van die leerstuk oor die Voorsienigheid in sowel Calvyn se *Institusie* as sy briewe, het dit opgeval dat die gebruik van hierdie leerstuk 'n sinvolle eenheid tussen hierdie twee mediums vorm. Daar kan selfs beweer word dat die toets vir benutting van dié leerstuk in sy populêre geskrifte gevind kan word. Anders gestel: Die feit dat die *Providentia Dei* 'n geloofsbelydenis is, word deur die briewe bevestig. Tegelykertyd word nou beslag gegee aan die stellings dat die *Providentia* by Calvyn 'n *Art Lebenslement* is en ook dat 'n sogenaamde Voorsienigheidsleer en -geloof in sy denke geïdentifiseer kan word. Die briewe – as genre binne die populêre geskrifte – voorkom dat dogmatiese leerstellingheid 'kliniese feite' word.

6. DIE SAMEHANG: TEORIE EN PRAXIS

In hierdie artikel is aangetoon dat daar 'n samehang tussen teorie en praxis behoort te bestaan. Natuurlik kap niemand verwag dat teorieë – juis vanweë hulle tegniese-gedetailleerde aard – verbatim in die praxis teruggevind kan word nie. Dit is egter ook nie onrealisties nie om te verwag dat teorieë op 'n populêre wyse in die praxis weerspieël moet word. Aan hierdie 'verwagtings' het hierdie leerstuk voldoen (vgl 3 & 4). Wat meer is: Die popularisering hiervan het 'n dubbele winspunt ingehou: Enersyds het dit die ruimte gebied om vas te stel of hierdie leerstuk logies vertaal-

baar (verstaanbaar) is, andersyds het dit die leerstuk daarvan weerhou om in 'ste-riele' of 'kliniese' feite te verval (vgl 5).

Die idiomatiese uitdrukking sê, 'hoe geleerder, hoe eenvoudiger'. Menigmaal word 'n geleerde dan ook 'gemeet' aan die vraag in hoeverre hy verstaanbaar is, of in watter mate hy met die praktyk/Jan Publiek voeling gehou het. Kan 'n mens nie na analogie hiervan stel dat die relevansie van teorieë in terme van hulle samehang met die praxis beoordeel behoort te word nie? Gebeur dit nie, het ons dalk met 'n eie-soortige Popperiaanse 'theory killing' te doen!

Endnotas

1. Die (on)billikheid van hierdie aanklag moet verreken word teen die agtergrond van die pragmaties-ideologiese slagkreet dat alleen dit wat nuttig is, waarde het. Derhalwe val begrippe soos 'nuttigheidswaarde', 'relevansie' en 'toepassing' op. Vergelyk vir 'n beoordeling hiervan Lategan (1989).
2. Nielsen (1980:19) wys daarop dat daar geen 'central doctrine' in die teologie van Calvyn is nie. Wat wel uitstaan is 'a question of the content of all contents – the living God'.
3. 'Theologiae me pater tenellum adhuc puerum destinaverat. Sed quum videret legum scientiam passim augere suos cultores opibus, spes illa repente eum impulit ad mutandum condilium. Ita factum est, ut revocatus a philosophiae studio, ad leges discendas traheret, quibus tametsi ut patris voluntati obsequeretur fidelem operam impendere conatus sum, Deus tamen arcana providentiae suae fraeno cursum meum alio tandem reflexit' (CO XXXI, col 21).
4. 'Summa haec sit: quum Dei voluntas dicitur rerum omnium esse causa providentiam eius statui moderatricem in cunctis hominum consiliis et operibus, ut non tantum vim suam exserat in electis, qui Spiritu Sancto reguntur, sed etiam reprobos in obsequium cogat' (CO II, col 170).
Vergelyk ook:
'Iam quomodo ex Deo sit, ex occulta eius providentia regatur quod perverse faciunt homines, illustre documentum est electio regis Iarobeam (1 Reg 12, 20) in qua severe damnatur populi temeritas et amentia quod ordinem a Deo sancitum perverterit, ac perfide desciverit a familia Davidis et tamen scimus voluisse ungi' (CO II, col 172).
5. 'Quand nous oyons que cest une chose que le Seigneur a faicte pensons quant et quant que ce nest point temerairement ny a lavanture ou par cas fortuit ne de quelque cause survenante dailleurs, mais par son conseil par lequel il nordonne et ne fait rien, sinon ce quil prevoit estre non seulement droit et iuste, mais

aussi bon pour nous et nostre salut. La ou il y a droiture, iustice, equite, il nest pas licite daller a lencontre ou de contredire. Mais quand avec lequite nostre profit aussi est conioinct luy tenant compagnie, quelle in gratitude seroit ce de ne recevoir pas paisiblement et en douceur desprit tout ce qui est du bon plaisir de nostre pere? Combien que la seule providence de Dieu delle mesme fournit asses abondamment et en toute suffisance confort et allegement aux fideles quo quil leur puisse advenir' (CO XI, col 190-191).

- 6 Die Raad het op 1 September 1552 in 'n saak tussen Trolliet en Calvyn oor die Predestinasieleer op sterkte van 'n geskrif van Trolliet bevind dat Calvyn God tot die outeur van die sonde maak. In hierdie brief antwoord Calvyn op die beskuldiging.
- 7 'Nous avons un grant avantage que, si nous sommes debilles, il nous a promis de supplier par sa vertu a nostre default, comme aussi noz vraies armes sont davoir du tout nostre refuge a luy, le priant quil soit nostre force. Au reste, Monseigneur, combien que la gloire de Dieu, et ce qui appartient a son regne, doivent tousiours aller devant, confiez vous aussi a la promesse de nostre Seigneur Iesuschrist, que le reste sera puis apres adiouste. Ainsi ne doutez pas quen vus adonnant au service de Dieu, vous ne sentiez en toute sorte sa benediction, et quil ne vous monstre par effecg quel soing il a de ses enfans, pour leur donner ce qui leur est propre, mesmes quant al vie transitoire: comme a lopposite, il ny a nulle vraye prosperite sans sa grace, et mesmes quant ceulz qui seslongent de luy cuydent avoir tout gaingne, quen la fin tout leur est converti en malheur. Mais pource que ces choses nentrent point aisement au sens des hommes, il est besoing de vous le faites, et que vous estes delibere de poursuyvre' (CO XVIII, col 320).

Literatuurverwysings

- Battles, F L 1980. *Analysis of the Institutes of the Christian Religion of John Calvin*. Michigan: Baker Book House.
- Calvyn, J 1863-1900. *Opera quae supersunt omnia; Corpus Reformatorum; Ed Baum Cunitz et Reuss*. Brunsvigiae: Schwetschke et filium.
- 1961. *Johannes Calvins Lebenswerk in seinen Briefen*. Transl by R Schwarz. Moers: Neukirchener Verlag.
- Lategan, L O K 1989. *Die wese van die universiteit: 'n Histories-strukturele perspektief*. Bloemfontein: VCHO.
- 1990. *Die leer van die Voorsienigheid van God toegespits op die briewe van Calvyn*. Navorsingsverslag: Dept Dogmatologie. UOVS.

- Nielsen, W 1980. *The theology of Calvin*. Michigan: Baker Book House.
- Potgieter, P C 1991. *The Providence of God in Calvin's Correspondence, in Erbe und Auftrag*. Herausgegeben von W van 't Spijker. Kampen: Kok.
- Saxer, E 1980. *Vorsehung und Verheissung Gottes*. Zürich: Theologischer Verlag.
- Scharlemann, M H 1973. Divine Providence: Biblical perspectives, in Meyer, C S, & Meyer, H T (eds), *The caring God: Perspectives on Providence*, 19-43. St Louis: Concordia Publication House.
- Wernle, P 1919. *Der evangelische Glaube*. Tübingen: Mohr.